

Zbornik radova XXI Simpozija "ODNOS RELIGIJSKOG I NACIONALNOG U IDENTITETU I STVARNOSTI BALKANSKIH NARODA", Bošnjačka nacionalna zajednica Hrvatske, Naučnoistraživački institut "Ibn Sina" Sarajevo, Medžlis Islamske zajednice Zagreb, Svezak 14, broj 40-41, Zagreb 2015. str. 384.

U organizaciji Bošnjačke nacionalne zajednice Hrvatske i Naučnoistraživačkog instituta "Ibn Sina" Sarajevo uz pomoć Islamske zajednice Zagreb organiziran je 6. i 7. marta 2015. godine u Islamskom centru u Zagrebu simpozij pod nazivom *Odnos religijskog i nacionalnog u identitetu i stvarnosti balkanskih naroda*. Radovi sa tog Simpozija objavljeni su u časopisu *Bošnjačka pismohrana*, Svezak 14, broj 40-41. Navedeni simpozij može se smatrati i međunarodnim i interdisciplinarnim zbog toga što su na njemu uzeli učešće naučni, kulturni i javni radnici, prvenstveno iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Slovenije, Srbije, Crne Gore, Albanije, te iz Argentine i Irana. Štampanje podnesenih referata sa tog simpozija u časopisu *Bošnjačka pismohrana* je nastavak nastojanja Bošnjačke nacionalne zajednice Hrvatske da organizuje stručne i naučne skupove i da ih preko svog časopisa plasira javnosti na Balkanu i šire.

U samom nazivu Simpozija u kontekstu religioznog i nacionalnog riječ je o temi koja se može razmatrati interdisciplinarno sa različitim aspektata i ne može se iscrpiti, dok se drugi dio odnosi na područje Balkana, prostor višestoljetnog etničkog, religijskog i jezičkog preslojavanja i pretumbavanja.

Časopis *Bošnjačka pismohrana* broj 40-41., pored Uvodnog dijela sadrži 23 objavljena rada.

Prof.emer.dr.sc. Esad Ćimić u tekstu *UVODNI GOVOR*, str.7-9., analizira utjecaj smjene jednopartijskog sistema višestranačkim, te utjecaj tog sistema na vjeru i vjerske zajednice.

Trenutno je došlo do ideologijskog vakuuma, naročito, kod generacija odgojenih i jednoj ideologiji. Nacionalne politike u državama nasljednicama bivše Jugoslavije teže političkoj homogenizaciji nacije, zagovarajući najžešći nacionalizam. U političkom životu došlo je do podudarnosti između vjere i nacionalizma.

Dr.sc. Fahrudin Novalić u radu *RODNI IDENTITET I KULTURA MIRA*, str. 11-29, razmatra odnos rodnog identiteta i kulture mira, sa težištem na dva osnovna oblika mira: demokratski (liberalni) i koncepciju kulture mira.

Demokratski mir je ograničen na demokratski najrazvijenije zemlje. Te zemlje širenje demokratije shvataju kao težnju za hegemonizacijom svijeta i odbacivanje lokalnih kultura, institucija i preferencija.

Koncepcija kulture mira prožima dijelove različitih kultura s namjerom izgradnje trajnog i pravednog mira, uključujući trajni globalni mir, bez oružja. Rat kao oružani sukob, te njegov komplement i supstituent – implicitni rat, čine jedinstvo kontinuiteta i diskontinuiteta ratovanja. Polazeći od te činjenice, uspostavljanje i očuvanja mira, često se čini nemogućim. Pogrešno je govoriti o ratu samo sa aspekta nacionalnih interesa i potreba, a zapostavljati individualne potrebe i interese.

Istinska kultura mira, kao način društvenog djelovanja, oblik je kulture otpora kulturi nasilja, kako u ratnim tako i u mirnodopskim uslovima.

Na kraju rada autor je naveo brojnu literaturu koju je citirao u svom radu.

Prof.dr.sc. Elvira Islamović u radu *RELIGIJA, NACIJA I RODNE KONTRAVERZE*, str. 31-44, kroz više podnaslova razmatra religiju koja je imala presudnu i važnu ulogu u konstruiranju nacionalnog identiteta.

Svijet u kojem živimo prepun je sukoba, nasilja i netolerancije svake vrste, uzrokovane etničkim, religijskim i političkim, socijalnim i ekonomskim razlozima. Eksplozija nacionalizma 90-tih godina prošlog stoljeća na prostoru ex Jugoslavije obilježena je procesima unutrašnje homogenizacije i vanjske isključivosti. Navedeni rad se završava raspravom o rodnoj dimenziji nacionalizma i rata, te agresiji na Bosnu i Hercegovinu.

Prof.dr.sc. Sead Alić u radu *SEOBE NACIJA U BREND*, str. 45-51, obrazlaže da je pod plaštom nacionalizma u državama nastalim raspadom bivše Jugoslavije došlo do promjene vlasništva, društveno u privatno.

Nacija je postala marketinški brend kojeg su obavještajne, političke i privredne strukture vješto iskoristile za pretvaranje samopravljača u nezaposlene, neplaćene ili potplaćene radnike. Vremenom se brend nacionalnog prebacuje u brend religioznog i zbog toga je potrebno prepoznati mehanizam manipulacije.

Mr.sc. Saeid Abedpour u radu *FIKCIJA IDENTITETA*, str. 53-60, pojašnjava da li su religijski i politički identitet u opasnosti ili smo mi upali u zamku fikcije identiteta.

Ratovi u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, na Kosovu, te političke tenzije koje su uslijedile nakon toga, jačaju svijest da se etnički i religijski identitet ispoljavaju u krizama. Sužavanje identiteta dovelo je do toga da se ne očuva entitetsko zajedništvo ovog regiona. Bošnjaci, Srbi i Hrvati su zajedno stoljećima živjeli u Bosni i Hercegovini i izgradili zajedničku historiju, kulturu i jezik. Ali politika i moć potrgale su sve veze među nacijama.

Pitanje identiteta predstavlja jednu politički igru u Bosni i Hercegovini, i izaziva većinom političke tenzije i nasilje. Ovdje je važno prepoznati i istaći da je suština problema ekonomsko – političke prirode i ne opterećivati se pojmom identiteta.

Prof.dr.sc. Ivan Markešić u radu *RELIGIJSKI IDENTITET KAO PODLOGA ZA POLITIČKO DJELOVANJE PARLAMENTARNIH STRANAKA U HRVATSKOJ, BOSNI I HERCEGOVINI I SRBIJI*, str.61-83, kroz više podnaslova polazi od hipoteze da je djelovanjem nacionalnih stranaka, nakon raspada ex Jugoslavije, veliki značaj dobio nacionalno – religijski identitet.

Autor na veoma interesantan način analizira sadržaje najvažnijih dokumenata nekih najutjecajnijih, kako hrvatskih tako i bosanskohercegovačkih i srbijanskih političkih stranaka, i njihov odnos prema religiji.

U Republici Hrvatskoj analizira programe: Socijaldemokratske partije (SDP), Hrvatske demokratske zajednice (HDZ) i Samostalne demokratske srpske stranke (SDSS), nastale 1997. godine.

U Bosni i Hercegovini analizira programe: Hrvatske demokratske zajednice (HDZ), Srpske demokratske stranke (SDS) i Stranke demokratske akcije (SDA).

U Republici Srbiji analizira programe: Srpske napredne stranke (SNS), Socijalističke partije Srbije (SPS) i Demokratske stranke.

Po navodima autora, ni jedna od analiziranih političkih stranaka ne zastupa radikalni borbeni stav, odnosno sekularni fundamentalizam u odnosu na religiju niti pak borbeni stav prema “drugim” religijama, odnosno prema “drugim” vjerskim zajednicama. Na kraju rada autor je naveo literaturu koju je koristio za izradu ovog rada.

Prof.dr.sc. Filip Škiljan u radu *ODNOS NACIONALNOG I RELIGIJSKOG U HRVATSKOM DRUŠTVU (PRIMJERI NACIONALNIH I VJERSKIH MANJINA U HRVATSKOJ)*, str. 85-104, promatra nekoliko vjerskih zajednica i istražuje koliko su te zajednice povezane nacionalno i vjerski.

U Hrvatskoj žive 22 nacionalne manjine, ali autor se u svom radu fokusira na pripadnike šest nacionalnih manjina Srbe, Ruse, Bošnjake, Rome, Rusine, Ukrajinice i većinski narod Hrvate. Podatke iznesene u radu, pored ostalog, koristi iz Državnog zavoda za statistiku. Uloga vjere kod nekih nacionalnih manjina u Hrvatskoj je više razvijena, a kod nekih manje. To se naročito vidjelo u Drugom svjetskom ratu kao i u Domovinskom ratu kada su se vjerske razlike produbile i dovele do nepovjerenja i sukoba. Ulaskom Hrvatske u Evropsku uniju nacionalne i vjerske manjine ulaze u veliku evropsku porodicu i postaju dio široke palate raznih vjeroispovijesti i nacija.

Dr. sc. Marina Perić Kaselj i dr.sc. Aleksandar Vukić u radu *RELIGIJSKA PRAKSA I NACIONALNI SIMBOLI HRVATSKIH ETNIČKIH ZAJEDNICA U ARGENTINI*, str. 105-125, govore o hrvatskim etničkim zajednicama u Argentini, razmatrajući vezu religijskog i nacionalnog.

Uobičajeno je smatrati da su jezik, religija i osjećaji, kao i druge odrednice, objektivni sastavi identiteta hrvatske etničke zajednice u Argentini. Osje-

ćaj etničke pripadnosti je izuzetno jak, ali nedostaje jedna od bitnih odrednica identiteta - jezik, koji se gubi. U slučaju argentinskih Hrvata spajanje nacionalnih i religijskih simbola stvara ključnu distancu prema drugim katolicima u Argentini i omogućava im da se konstituiraju kao zajednica sjećanja.

Prof.dr.sc. Darko Gavrilović u radu *VJERSKI I NACIONALNI ANTISEMITIZAM KOD SRBA I HRVATA NA KRAJU 19. I POČETKOM 20. STOLJEĆA*, str. 127-134, govori o židovskoj zajednici, koja je do 19. stoljeća, u najvećem broju, zatvorena i izolirana od ostatka evropskog društva. Mržnja prema Židovima se pojavila na kršćanskom prostoru još od dejudeizacije kršćanstva, a kulminirala je za vrijeme Drugog svjetskog rata.

U ovom radu obraćena je pažnja na dva vida ispoljavanja antisemitizma: vjerski i jačanje nacionalizma kao ideologije.

Dr.sc. Vera Klopčič u radu *POVEZANOST RELIGIJSKOG I NACIONALNOG IZJAŠNJAVANJA PRIPADNIKA MANJINA U REPUBLICI SLOVENIJI*, str. 135-143, piše da u Republici Sloveniji žive brojne manjine koje potječu s područja ex Jugoslavije, i po popisu iz 2002. godine čine 10% ukupne populacije.

Analizom podataka Popisa stanovništva iz 2002. godine u Sloveniji, sadržane su obje značajke - i religijsko i nacionalno opredjeljenje, koje su značajne za pripadnike manjina kao i za identitet manjine kao cjeline. U skladu sa Ustavom Republike Slovenije u pravnom poretku Slovenije vjerske zajednice su ravnopravne i pripadnici različitih vjeroispovijesti uživaju jednaku zaštitu.

Prof.dr. Šaćir Filandra u radu *FORMATIVNA IZHODIŠTA IDENTITETSKIH PARADIGMI BOSANSKOHERCEGOVAČKIH NARODA SREDINOM 19. STOLJEĆA*, str. 145-155, govori o Bošnjacima kao jednom od istočnoevropskih naroda koji nije imao jasno razvijen nacionalni pokret tokom 19. stoljeća.

Umjesto nacionalne ideje, njima je evropska ideja nacionalizma bila tuđa, Bošnjaci su imali vlastitu predodžbu o vjerskoj i kulturnoj posebnosti, te izrazitu domovinsku svijest. Ta svijest od osvajača stalno je sputavana. Jezik i kultura postaju bitna obilježja nacionalnog identiteta Bošnjaka.

Domovinska svijest Bošnjaka i njihova nacionalna svijest, pored ostalog, bila je sputavana turbulentnim povijesnim prilikama u stvaranju novih država krajem 19. i u prvoj polovini 20. stoljeća.

Mr.sc. Dženita Sarač - Rujanac u radu *PROŽIMANJE NACIONALNOG I RELIGIJSKOG, BOŠNJAČKO ISKUSTVO VIŠESLOJNOSTI IDENTITETA*, str. 157-171, govori o identitetu čiji se pojam danas često koristi kao jedinstvena definicija. Za tu definiciju ne postoji jedinstvena definicija identiteta, niti se može govoriti o univerzalnim elementima koji taj pojam podrazumijevaju.

U tekstu se, pored ostalog, govori o mjestu i ulozi religije u artikulaciji savremene bošnjačke nacije. Bliske veze između islama kao religije i bošnjačkog nacionalnog identiteta, nije bošnjački kuriozitet nego potvrđeno pravilo da su tri religijske zajednice tokom XIX i XX stoljeća prerasle u naciju.

Prof.dr. Adib Dozić i mr.sc. Abdel Alibegović, rad SRPSKA PRAVO-SLAVNA CRKVA I GENOCID NAD BOŠNJACIMA – Skica za jednu srpsko-pravoslavnu teologiju genocida, str.173-197, počinju Proglasom koji je pratio svečanu povorku nosanja posmrtnih ostataka kneza Lazara, koji glasi:

“Učinićemo sve što možemo da bismo zgazili njihovo pleme tako potpuno da ih se čak ni istorija neće sećati”.

Autori na stručan način obrazlažu jedan od najznačajnijih uzroka genocida nad Bošnjacima, a to je nacionalno-crkveni program Srpske pravoslavne crkve. Realizacija političke ideje Velike Srbije u ideološkoj ravni utemeljena je u nacionalno-religijskoj praksi SPC koju, s pravom, možemo nazvati srpsko-pravoslavnom teologijom genocida.

Genocid nad Bošnjacima, kao društvena i pravna činjenica, danas je neosporno priznat u naučnoj i široj društvenoj javnosti. SPC u zločinu genocida nad Bošnjacima ima značajnu ulogu kao idejni inspirator, kroz svojevrstu “svetu alijansu” sa srpskim državama i njenim oružanim formacijama, što je manje poznato i obrađeno. Neosporna je činjenica da je pravoslavlje u prošlosti kod srpskog naroda imalo glavnu ulogu osnovnog nosioca nacionalnog, kulturnog i religijskog identiteta. Srpski nacionalizan neposredno se izvodi iz vjerske doktrine sv. Save.

Duh velikosrpske ideologije ”svetosavlja” karakteriziraju tri glavna ideološka elementa: militarizam u sferi politike koji se po pravilu završava genocidom nad nesrbima, hajdučija ili bogaćenje pljačkom u sferi ekonomije i obešćaćivanje u sferi morala. SPC-a aktivno učestvuje u gotovo svim skupštinskim sjednicama tokom cijelog rata protiv bosanskohercegovačkog društva i države, odnosno agresije, 1992. -1995. godine, ali i nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma.

Autori su prilikom pisanja ovog značajnog rada koristili brojnu historijsku građu i literaturu koju su citirali, koja će koristiti budućim istraživačima na ovu temu.

Prof.dr.sc. Adnan Jahić u radu *NEKOLIKO BILJEŠKI O NACIONALNOM PITANJU U KONCEPCIJAMA I DJELOVANJU BOSANSKOHERCEGOVAČKE ULEME (od aneksije Bosne i Hercegovine do kraja Drugog svjetskog rata)*, str. 199-204, govori o stavovima uleme prema pitanjima nacije i nacionalizma u prvoj polovini 20. stoljeća, sa akcentom na nacionalni identitet Bošnjaka muslimana.

Bosnskohercegovačka ulema u prvoj polovini 20. stoljeća nije imala konzistentno gledište na nacionalno pitanje u postojećim državnim tvorevinama, što je očuvalo jačanje muslimanskog nacionalnog identiteta, koji je zvanično priznat 60 godina prošlog stoljeća, u vrijeme komunističke vladavine.

Prof.dr.sc. Edin Mutapčić u radu *ODNOS RELIGIJSKOG I ETNIČKOG U IDENTITETU STANOVNIKA SREDNJOVJEKOVNE BOSNE*, str. 205-217, govori o religijskim i etničkim specifičnostima u vrijeme srednjovjekovne Bosanske države.

Na veoma stručan način, autor "historiografske konstrukcije" koje potječu iz susjednih historiografija koje pokušavaju da ovaj prostor stave u svoj dominantni prostor, demantuje.

Srednjovjekovna Bosanska država nastala je i razvijala se u jednoj pluralističkoj strukturi, gdje je Crkva bosanska po brojnosti i utjecaju imala najznačajnije mjesto u državi. Ona je imala glavni mobilizacijski faktor u svim spoljnim oblicima agresije i vođenju otpora križarskim ratovima. Taj ugled i položaj Crkva bosanska imala je zato što je bila vjera jednog cijelog naroda i što je "imala status državne vjere".

Prof.dr.sc. Izet Šabotić u radu *UZURPACIJA VAKUFSKE IMOVINE I NJEN UTJECAJ NA POLOŽAJ BOŠNJAKA NA TUZLANSKOM PODRUČJU NAKON DRUGOG SVJETSKOG RATA*, str. 219-227, govori o brojnim problemima u Islamskoj zajednici Bosne i Hercegovine nakon Drugog svjetskog rata.

Iz tog rata ona je izašla sa uništenom brojnom imovinom i razbijenom infrastrukturom što se odrazilo na njen finansijsko-materijalni položaj. Umjesto akcije na obnovi vakufa nova komunistička vlast nizom zakonskih mjera nastavila je sa devastacijom i oduzimanjem ionako devastirane vakufske imovine. Te i druge mjere prema Islamskoj zajednici Bosne i Hercegovine, oslabile su njenu ekonomsku moć, a time i ulogu i status Bošnjaka u komunističkom društvu. To se odrazilo i na Islamsku zajednicu na tuzlanskom području što je ostavilo dalekosežne posljedice do današnjih dana.

Doc. dr.sc. Rouhullah Ghauderi Kangavari u radu *PRAVO ETNO-KULTURNE RAZLIČITOSTI I R IRAN*, str. 229-242, govori o pitanjima naroda i multietničkog društva povezanog nacionalnim i političkim interesima zemlje.

Očuvanje običaja, tradicije i posebno jezika svakog naroda smatra se posve prirodnim pravom. Kriza identiteta i legislativnosti nekih nacionalnih država vuče korijene iz krize svijesti političkih i državnih dužnosnika između onih koji prepoznaju i onih koji ne prepoznaju pojam "građanina".

Mr. Sc. Vahid Oarast Tash i mr. Sc. Maryam Rezaiyan Ramesheh u radu *ULOGA JAVNE DIPLOMACIJE U DIJALOGU RELIGIJA I KULTURA U*

VREMENU GLOBALIZACIJE, str. 243-251, govore o kulturi i mezhebu kao osnovnim varijabilama u poznavanju i analizi bilo kojeg društva.

Riječ diplomacija potječe od grčkog izraza "diploma" u značenju "stranica" ili "smotanog ili presavijenog lista" koji se kao odličje dodjeljuje nekome. Iz ovog korijena izvedene su riječi "diplomacija", "diploma" i "diplomski".

Globalne vrijednosti, snažan progres visokog obrazovanja, savremena sredstva komunikacija, talas kulturne globalizacije, prioritetna uloga kulture u rješavanju globalnih pitanja, sve to i drugi pokazatelji, su razlog da je javna diplomacija snažnije izražena u međunarodnim relacijama.

Dr. sc. Mubina Moker u radu *ODNOS PREMA DRUGOM I DRUGAČI-JEM U SVIJETU ISLAMSKJE GNOZE*, str. 253–265, govori o pitanju identiteta koji dotiče samu bit čovjekova bića. Autorica na stručan način obrazlaže pojam identiteta, kao i duhovni i empirijski identitet.

Doc. dr.sc. Munir Drkić i prof.dr. sc. Namir Karahalilović u članku *JEZIČ-KA RAZNOLIKOST NASUPROT JEZIČKE ISKLJUČIVOSTI U MESNEVIJI DŽELALUDDINA RUMIJA*, str. 267-273, predstavljaju analizu Rumijeovog odnosa prema fenomenu jezika raznolikosti i promatraju jezik kao simbol identiteta prije nego sredstvo komunikacije. Rumi je proveo život u višejezičnoj i multikulturnoj sredini, sličnu mnogim sredinama u današnjem globaliziranom svijetu, prevazilazeći nesporazume u intelektualnoj komunikaciji. To je jedan od razloga zbog kojih njegova poezija i općenito učenje danas više nego ikada širom svijeta budi pažnju i nalazi pobornike i poklonike.

Akademik prof. dr. sc. Šerbo Rastoder u radu *BORBA ZA IME, SUKOB NACIONALNOG I KONFESIONALNOG KOD MUSLIMANA U CRNOJ GORI*, str. 275-289, govori o pitanju nacionalne samoidentifikacije muslimana u Crnoj Gori kao demokratskom pitanju.

Borba za nacionalno ime Bošnjaka u Crnoj Gori bila je mnogo teža nego u bilo kojoj drugoj postjugoslovenskoj sredini. Vjera je bila jedini integrativni faktor i osnovna tačka razlikovanja od drugih. Zbog toga su Bošnjaci u Crnoj Gori potpisali "Deklaraciju o imenu", 22.3.2003. godine, u kojoj je bilo slijedeće ključno polazište: "smatramo da je ime Bošnjak historijski utemeljeno i adekvatno ime i za ovaj dio naroda u Crnoj Gori", "imenom nećemo da se odvajamo od naroda kojem pripadamo".

Popisima stanovništva u Crnoj Gori, 2003. i 2011. godine, vidjelo se da su Bošnjaci značajan faktor u svim porama crnogorskog života.

U radu prof. dr. sc. Dragoljuba B. Đorđevića *RELIGIJSKO-KONFESIONALNO BIĆE ROMA SRBIJE I PITANJE NACIONALNOG IDENTITETA*, str. 291-307, govori o Romima koji su naseljavali prostor nekadašnje Jugoslavije i sadašnje Srbije.

Romi su na neki način izgubili postojbinsku religiju, ali se na prostorima, o kojima se govori u radu, vjeroispovijedno opredjeljuju kao pripadnici pravoslavlja, rimokatolicizma i islama, a u posljednje vrijeme i protestantizma. Za pisanje rada autor je koristio brojnu literaturu koja će olakšati istraživačima da dođu do podataka o navedenoj temi.

Mr.sc. kr. hfz. Aziz ef. Alili u radu *ULOGA I DOPRINOS ULEME ALBANSKOM NACIONALNOM I DRŽAVOTVORNOM PROSPERITETU DO 1945. GODINE*, str.309 – 3016, obrazlaže vrlo značajnu ulogu i doprinos uleme albanskom nacionalnom i državotvornom prosperitetu u rješavanju albanskog nacionalnog pitanja.

Rješavanje albanskog nacionalnog pitanja rješavano je u fazama. Albanski narod vjerski je podijeljen u dvije skupine: većina albanskog stanovništva su muslimani, oko 87%, dok su ostali kršćani. Doprinos i uloga islamskih učesnaka u jačanju otpora protiv srpsko-crnogorske i grčke okupacije, a posebno između dva svjetska rata, i rješavanju nacionalnog pitanja bili su nemjerljivi.

Prof. dr. sc. Musa Musai u svom radu *INTEGRACIJA VJERE UNUTAR NACIONALNOG IDENTITETA ALBANSKIH MUSLIMANA*, str. 317-330, na stručan način analizira i objašnjava koliko je vjerski i društveni život albanskih muslimana utjecao na njihov nacionalni identitet. Kroz analizu brojnih statističkih podataka autor dolazi do spoznaje da je vjera pronašla mjesto unutar identiteta albanskih muslimana, te da je integracija vjere unutar identiteta na vrlo visokoj razini.

Na kraju znanstvenog časopisa *Bošnjačka pismohrana*, Svezak 14, date su recenzije dvojice recenzenata i to:

- Dr. sc. Krešimir Regan, iz Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža iz Zagreba, str.331-335, i

- Doc. dr. sc. Mario Bara, iz Hrvatskog katoličkog sveučilišta u Zagrebu.

Odabir ove dvojice recenzenata bio je pravi pogodak izdavača, jer je odabrao stručnjake koji dosta dobro poznaju navedenu problematiku. Pozitivne recenzije daju još veći podsticaj organizatorima ovog skupa da nastave istraživanja i na druge teme koje će biti objavljene u ovom časopisu.

Na samom kraju ovog časopisa date su fotografije učesnika sa ovog naučnog skupa, str. 349-384.

I ovaj broj časopisa *Bosanska pismohrana* naći će mjesto u međunarodnoj historiografiji, zbog čega ga preporučujem stručnoj, naučnoj i kulturnoj javnosti sa prostora bivše Jugoslavije i zemalja iz kojih su objavljeni radovi autora.

Hadžija Hadžiabdić